

Pět významných myšlenek 17. konference Forum 2000

Tyto myšlenky představují některé z klíčových bodů, o nichž se diskutovalo na letošní 17. výroční konferenci Forum 2000 s tématem „Společnosti v přerodu“, jež bylo inspirováno odkazem zesnulého prezidenta Václava Havla, spoluzakladatele Fora 2000 a zastávce lidských práv a svobod.

Tyto myšlenky v žádném případě nepostihují veškeré úvahy a debaty, které na konferenci zazněly. Vzhledem ke své aktuálnosti či v některých případech nadčasovosti se však často objevovaly na různých panelech i setkáních. V tomto ohledu dokreslovaly témata a úvahy, které přirozeně vyvstávaly v příspěvcích nejrozličnějších myslitelů, aktivistů, diplomatů, politiků a disidentů.

Barma v přerodu

Po léta zůstávala na konferenci Forum 2000 prázdná židle pro **Do Aun Schan Su Ťij**, zatímco barská prodemokratická aktivistka pobývala v domácím vězení. V letošním roce jsme Su Ťij konečně mohli na konferenci přivítat, nyní již coby poslankyni a předsedkyni opoziční strany Národní liga pro demokracii. Su Ťij plánuje kandidovat na prezidentský úřad v roce 2015, kdy volební komise „zaručí“ svobodné a spravedlivé volby. Přestože zdůrazňuje, že Barma má stále daleko k demokracii, věří v moc občanů skoncovat s autoritářskou vládou. *„Dobré vládnutí je jako loď – směr plavidla nakonec neurčuje pouze kormidelník, ale i posádka, která se na ní plaví,“* uvedla.

Aun Schan Su Ťij vyzvala přátele Barmy, aby pozorně sledovali proces reformy ústavy: *„Dosud jsme neprovedli přechod k demokracii a cesta je nelehká a nejistá. Velmi málo lidí mimo naši zemi chápe, jak je situace spletitá. Teď musíme postupovat krůček po krůčku. Příští velký krok, který musíme učinit, je velmi prostý a zároveň mimořádně obtížný. Musíme novelizovat současnou ústavu, abychom se mohli stát skutečně demokratickou zemí. Musíme si uvědomit, jak naléhavá záležitost to je. Nyní ji posuzuje zákonodárny sbor. Současná ústava, která nebere v potaz úsilí a cíle jednotlivých národností a etnických skupin, etnický problém nevyřeší. A nevyřeší ani problém demokracie. Parlamentní výbor pro přehodnocení ústavy má do konce letošního roku vypracovat zprávu. Uvítali bychom, abyste vy všichni, kdo si v naší zemi přejete plně demokratickou společnost, připojili své hlasy k našim a žádali novelizaci ústavy do konce letošního roku.“*

Igor Blaževič, který v Rangúnu pracuje pro projekt Burma Center for Transitional Studies, upozornil na to, že vnější aktéři bohužel napomáhají politickým a ekonomickým elitám vzniklým za minulé vojenské diktatury upevňovat své vedoucí postavení i do budoucna. *„My, západní hráči, podporujeme silnou stranu, (...) místo abychom vyzývali vládu, aby vytvořila rovné podmínky. Dopouštíme se hluboké politické chyby,“* uvedl Blaževič.

Podle ředitele organizace Člověk v tísni **Šimona Pánka** pokračuje v Barmě občanský konflikt na etnickém a náboženském základě a existuje jen malý prostor pro dosažení míru. V Barmě pokračuje násilí proti muslimské menšině ze strany radikalizovaných buddhistických skupin i plíživá agrese vůči karenké etnické skupině v armádě dominované Barmánci, jak poznamenal profesor Středoevropské univerzity v Budapešti **Robert Templar**. Vysoká míra nerovnosti a nezaměstnanosti mladých podle něj nepříspěvá ke stabilní transformaci. Zakladatelka Kachin Peace Network **Khon Ja** prohlásila, že občanský konflikt je

nejostřejší v oblastech bohatých na nerostné zdroje jako Kačinský stát, kde žije mnoho uprchlíků a vnitřních vysídlenců a zapojení občanské společnosti do mírového procesu je minimální.

Sektářské střety v Rakhinském státě na severozápadě Barmy si vloni vyžádaly 200 mrtvých, většinou muslimských Rohingyů, kterým je upíráno občanství. Dalších 140 000 lidí zůstalo bez domova. **Jeho Svatost dalajlama** (který se soukromě setkal s Aun Schan Su Ťij v rámci konference) vyzval k ukončení náboženského násilí v Barmě a vybídl mnichy v zemi, aby se chovali v souladu se svými zásadami: „*Když pocítíte hněv k muslimským bratrům a sestrám, prosím, rozpomeňte se na buddhistickou víru.*“

Úloha vnějších aktérů

Někteří se domnívají, že příliv zahraniční pomoci už má v Barmě negativní vedlejší dopady, zhoršuje problém vnitřního vysídlení, korupci a konflikty. Panuje shoda, že není zřejmé, jak se transformace bude odvíjet. Nicméně mezinárodní společenství (jak vládní, tak nevládní organizace) by měly v podpoře, zprostředkování a financování demokratického přechodu v Barmě sehrát významnou roli. **Šimon Pánek** a ředitelka Odboru rozvojové spolupráce a humanitární pomoci na Ministerstvu zahraničních věcí ČR **Zuzana Hlavičková** zdůraznili potřebu vypracovat důkladné studie dříve, než bude jakákoli pomoc poskytnuta – ať již Barmě, či dalším zemím, ve kterých probíhá transformace.

Na konferenci zazněl názor, že vnější aktéři z jakékoli země na světě nesmějí vnucovat zemím modely vládnutí, které si jejich obyvatelé nepřejí, přestože liberální demokracie zůstává modelem, kterému Západ dává přednost. Zhroucení Sovětského svazu dalo vzniknout úspěšným otevřeným demokratickým společnostem, ale rovněž jiným modelům, včetně autokratických režimů v čele s vládnoucí rodinou. Když ve střední a východní Evropě padl před 24 lety komunismus, zdála se demokracie být pro společnosti v přerodu jediným modelem, avšak v současné době „*existují lidé, kterým připadá atraktivní čínský model, což musíme brát v úvahu,*“ prohlásil **Christopher Walker**, výkonný ředitel International Forum for Democratic Studies.

Na konferenci opakovaně zaznělo, že vnější aktéři ze zemí, které transformací k demokracii prošly, tak získali cenné zkušenosti, o něž se mohou podělit. Visegrádská čtyřka, tedy Polsko, Česká republika, Slovensko a Maďarsko, například navýšila pomoc společně poskytovanou prostřednictvím Mezinárodního visegrádského fondu. Ovšem vlády a nevládní organizace nejsou jedinými vnějšími aktéry: s diktaturami klidně spolupracují i firmy, jak upozornil první náměstek českého ministra zahraničních věcí **Jiří Schneider**. „*[Leckteré] se těší z neprůhledného způsobu obchodování v této zemi. Je to pro ně skvělé; neexistuje konkurence,*“ prohlásil.

Za příklad země, kde lidská práva ustoupila obchodu, lze považovat Ázerbájdžán, tvrdí novinářka **Chadidža Ismailová** a upozorňuje, že v její vlasti je drženo asi 100 politických vězňů. Po projekci filmu „Úžasný Ázerbájdžán!“ ocenila bývalého českého ministra zahraničních věcí **Karla Schwarzenberg** za to, že zemi označil za „*diktaturu jedné rodiny*“, současně však vyjádřila politování, že ostatní představitelé Evropské unie se zdráhají vyslovovat kriticky, aby neohrozili obchodní vztahy (zejména dovoz ropy). „*Čekala bych, že Česká republika a další země, které si prošly tím, čím my, budou mít větší úctu k lidským právům a důstojnosti.*“

Jelikož Evropská unie a Spojené státy jsou kvůli ekonomickému propadu méně ochotné podílet se na pomoci transformujícím se zemím, je důležité si uvědomit, že tuto jejich vůdčí roli zaujmou jiní,

varoval **Christopher Walker**. „Čekání není [pro demokratické země] nejlepší taktikou. Řada jiných bohatých hráčů nevyčkává se založenýma rukama,“ dodal a odkázal na příklad Saúdské Arábie.

Význam institucí

Polský delegát **Krzysztof Stanowski**, výkonný ředitel Fondu solidarity, na úvod diskuse o roli pomoci demokraciím v přerodu – zejména o jejím možném institucionálním a kulturním dopadu na dané země – stručně shrnul postoj, který na konferenci v této věci převažoval: „*Nevěříme na rozvoj bez demokracie.*“ Bývalý prezident Jihoafrické republiky **Frederik Willem de Klerk** podotkl, že ve 200 zemích světa existuje 6 000 kulturních společenství a největším ohrožením míru je „*rostoucí hrozba vnitřního konfliktu*“ v těchto zemích a neschopnost jejich vlád „*zvládat rozmanitost*“, když vypuknou konflikty z etnických, náboženských nebo kulturních pohnutek.

Přechod k demokracii nespočívá pouze v pořádání voleb. Zásadní roli hraje rovněž zavedení mechanismů pro začleňování skupin odsouvaných na okraj společnosti, ustavení nezávislého soudnictví a systému brzd a protivah. Ohledně strategií, jež by transformace urychlily nebo jim poskytly pevné a udržitelné základy, často zazněl názor, že zásadní složkou jsou efektivní instituce (zejména ty vybudované za účelem rozvíjení právního státu) a absolutní nutnost výkonného, nezávislého soudnictví. Jak poznamenal **Frederik Willem de Klerk**, rovněž „*by se mělo s porozuměním naslouchat zvláštním zájmům menšin*“, aby transformace byla úspěšná a trvalá. Proto je zásadně důležité vytvářet formální mechanismy a instituce, které by zaručily, že jejich hlas bude vyslyšen.

Jak však na závěrečném zasedání poznamenal bývalý australský ministr zahraničních věcí **Gareth Evans**, „*instituce se nebudují podle jedné šablony, a lidé zvenčí sice mohou mít dobré úmysly, ale také velmi špatný úsudek – v některých kontextech jsou smysluplnější parlamentní systémy, jinde zase prezidentské; podobné je to s federálními systémy ve srovnání s unitárními státy.*“

V konečném důsledku si jedině sami lidé smějí vybrat, jaký systém je pro ně vhodný. Ale jak v kontextu ústavy své země zdůraznil ruský ekonom a bývalý prezidentský kandidát **Grigorij Javlinskij**, institucionální struktury a procesy musejí v praxi představovat něco reálného, a nikoli jen dobře vypadat na papíře.

Význam vedení

Kdo bude stát v čele transformací? Dalším opakujícím se tématem v diskusích konference byla zásadní důležitost vedení, které by mírumilovně prosadilo nutné změny vládnutí a udržovalo proces transformace případně i po delší období. „*Transformace nikdy nekončí,*“ prohlásil **Frederik Willem de Klerk**. „*Vedení je velmi důležité, ale na toho pravého lídra můžete klidně čekat věčně,*“ řekl. „*Podle mne je nesmírně důležitá občanská společnost – nemůžeme politiku přenechat pouze politikům.*“

Všichni vědí, jak naprosto zásadní byla vůdčí role Václava Havla, Nelsona Mandely a Frederika Willema de Klerka a nyní Do Aun Schan Su Ťij v Barmě a jak důležitá při uskutečňování úsilí a cílů tibetského lidu byla a nadále bude inspirace a moudrost Jeho Svatosti dalajlamy, řekl **Gareth Evans**.

„*Problémem, který se konferenci nepodařilo zodpovědět a bude o něm potřeba dále diskutovat, je otázka, co dělat, pokud vedení schází od samého začátku, nebo se ztratí. Je pouhou hříčkou štěstěny, že se v některých zemích v kritický okamžik objeví de Klerk a Mandela, a jinde Milošević nebo Mugabe? Musí se*

člověk dobrým lídrem narodit, nebo lze dobrého vůdce vytvořit?“ dotazoval se Gareth Evans. „Můžeme alespoň zavést účinnější struktury a procesy, abychom se zbavili špatných vůdců, pokud demokratický transformační proces spíše podkopávají, než aby ho posilovali?“

Význam hodnot a idejí

Požadavky na změnu vyjádřené v „arabském jaru“ mají nejrůznější podoby, avšak mají jeden společný faktor – volání po větším zastoupení a odpovědnosti představitelů moci. *„Na tom se všichni shodnou,“* konstatuje egyptský analytik **Tarek Osman**, avšak přijetí západní liberální demokracie není univerzálním cílem.

Zdá se, že hospodářský rozmach Číny, států Perského zálivu, Singapuru a jiných nabízí další možné a uskutečnitelné cesty k prosperitě a přijatelnému společenskému řádu; v této souvislosti se často poukazuje na „kulturní specifika“ a zpochybňuje se univerzální platnost lidských práv a demokratických hodnot. Nicméně jak poznamenal americký teolog a politolog **Michael Novak**: *„Vůdcové dnešní Číny jako by se domnívali, že tamní obrát ke kapitalismu a velký úspěch při zvýšení životní úrovně desítek milionů chudých může pokračovat nastoupenou cestou i bez svobodného politického systému. Podle mého soudu je to planá naděje. Jakmile si dostatečně velký podíl podnikatelů uvědomí svůj vlastní talent a úspěch, ... brzy začnou požadovat nejrůznější samosprávné instituce.“*

Jaké modely však budou země následovat? Posledním velkým tématem konference byl význam, či moc idejí a hodnot při podněcování a konsolidaci přechodu od autoritářství k demokracii. *„Se společnými hodnotami můžeme nalézt společný jazyk a se společným jazykem můžeme posouvat jakýkoli problém na světě správným směrem,“* řekl ruský ekonom **Grigorij Javlinskij**. Je zásadně důležité nalézt společný jazyk, abychom mohli vyjadřovat, prosazovat a uskutečňovat sdílené hodnoty.

„Které ideje jsou zásadní? Naše společné lidství? Vstřícnost vůči rozmanitosti? Svoboda a důstojnost? Nebo snad ty, které jsou zvláště spojovány s Václavem Havlem a které zmínil na zahajovacím panelu Jeho Svatost dalajlama – soucit, altruismus, velkorysost?“ prohlásil **Gareth Evans** na závěrečném panelu. *„Které ideje a hodnoty mají v tomto kontextu největší význam? Které nacházejí největší odezvu jakožto nový společný jazyk? Které z nich se nejčastěji promítají do aplikovatelného, akceschopného jazyka? Které mohou vést k činům?“*